УДК 883П – 1.081

СІРИЙ КОЛІР ЯК МЕТАФОРА БУТТЯ В ПОЕЗІЇ ЄВГЕНА ПЛУЖНИКА

Мінченко Т.А.

Сірий колір є домінантним у поезії Євгена Плужника. І це не дивно, бо епоха, в яку випало жити поетові, вирізнялася складністю і суперечливістю. Революція, громадянська війна, коли народ був захоплений манією самознищення,потім мирні, але хаотичні часи НЕПу, поступове наростання тиску репресивної системи – все це створювало атмосферу тривоги, пригніченості, постійного очікування репресій і сприяло зростанню відчуття екзистенціальної загубленості людини в хаосі страшних подій. Життя людей було сповнене сірих відтінків.

У першій збірці поета “Дні” знайшли відображення події громадянської війни та повоєнного часу. Атмосфера цієї епохи була ненависною Євгену Плужнику. Один з найбільших поетів-гуманістів ХХ століття, він дуже гостро відчував антигуманність цієї епохи. Людське життя, яке було для Плужника найвищою цінністю, втратило свою вартість для суспільства, отруєного ненавистю і насильством. Це доба, що вкрила душі людей “сірих хмар рядном”, доба “землі, від утоми сірої”. Нелюдська система , що санкціонує вбивства, терор, обезличує людей, нівелює їх особистість, робить їх “не героями, не жертвами …”, а “…так собі маленькими, сіренькими людьми”.

Плужник розуміє,що він теж підпадає під вплив часу, його особистість теж нівелюється. Але люди навколо ніби не помічають того: одні – без опору вмирають, інші – байдуже, холоднокровно вбивають.

Сучасне боляче ранило поета, і, навіть не почутий, він не міг мовчати, бо не міг залишатися осторонь страждань цілого народу. “Плужник володів загостреною, невсипущою чутливістю до людського страждання …” [1] – напише згодом Леонід Новиченко.

У системі часових координат сучасне для Євгена Плужника – нуль, жахлива порожнеча. І ця сіра діра, як відома астрономічна “чорна діра”, поглинає все, що досяжне для її ненаситного черева : людей, їх почуття, болі, страждання. Але найстрашніше те, що ця порожнеча може поглинути майбутнє і, таким чином, знищити надію на відродження. Найголовніше для поета, ”… щоб за сірим днем десь обрій не загиб…”. І поет таки сподівається, що “обрій не загине”, бо на осі часу поряд з порожнечею сучасності існує минуле. У народі й досі жива мрія “про переліг незайманий та вільний”.

Євген Плужник був не першим, хто визначив сучасність як сірий морок, ”димно-сіру завісу”, що заважає людям пізнати справжнє життя. Михайло Коцюбинський у новелі “Сон” змальовує реальне життя у сірих тонах. Герой новели тоне, захлинається у цьому сірому морі, він відчуває, що не живе, а тільки фізично існує. Герой шукає альтернативу цій сірості і знаходить її за межами реальності – у сні. Виявилося, що його фантазії є більш життєвими, ніж реальне життя. Лише тут, у фантазіях, оживають давно забуті, глибокі, живущі почуття, тут його серце б’ється енергійно і молодо. Картини цього сну сповнені яскравих, теплих кольорів – це ожива душа героя. Такий же яскравий кольоровий світ шукає і Євген Плужник. А знаходить її поет у минулому.

Сучасне – це вік пасивності і екзистенціальної загубленості людини в сірому світі, йому передував вік страждань, щедро зрошений кров’ю на тлі активності людини, здатності до борні. З цього випливає протиставлення: сірий колір – онуки – сучасники, червоний, колір крові – діди. Шлях від сірого до червоного – це шлях ретроспекції. Минуле для поета є більш привабливим, ніж сучасність.

Хіба те,що під сірим вечірнім дощем
Десь на розі вити б і вити,
Так як вили колись і мої діди,
Називаючи вий цей співом,
Коли співів чужих сліди
Запивали червоним пивом. [2]

Прекрасні зерна минулого, як зиму, переживуть сіру безплідну добу сучасності і проростуть цілющими плодами в майбутньому.

Щоб в смузі днів сіренький і нудній
Часів нових початок розпізнати,
Коли в розлогах світових ланів

Почне життя своє минуле жати. [2]

І хоч затока “в безгомінні сірім пригаса”, вже “одна зоря бліда й висока, маревні вказує небеса”. Цей непевний дороговказ і є майбутнім, породженим надією. Але це не те майбутнє, за яке “селянський син” повинен “лягти в бур’ян головою”. Такі жертви не наблизять часів миру і спокою, зате гарантують майбутнє, залите кров’ю, освячене братовбивсвом. Така перспектива є неприпустимою для Євгена Плужника, для нього майбутнє – прекрасна країна справджених сподівань, віднайденої гармонії, моральності, країна вільних людей. Єдиний шлях здійснення мрії – відродження людяності, саме про це благає своїх сучасників поет:

О, ні !
Не копійки брудні !
Дайте шматочок щирості ! [2]

Тільки за цієї умови здійсниться мрія про “золотий вік “, коли життя буде підпорядковане інтересам “маленької“ людини. Люди увійдуть до “радісних брам “ – брам любові, миру і спокою. І цей освячений щастям час народить нову людину, про яку мріяв поет. “Прийдуть дужі й щасливі люди” з вільною від кривавих забобонів свідомістю, здатні до співчуття. Сірість зникне з життя і з душ людей. Нащадки тих маленьких, заштовханих, принижених істот побачать “справді велику, невмирущу, як вічність, любов !”

Хоча сучасники і не чують пророчого голосу поета, він вірить, що колись його слова розбурхають серця людей. Євген Плужник, як засуджений до страти Галілео Галілей, промовляє пророчі слова: ”А все-таки вона обертається!”

Але сірий колір у поезії Євгена Плужника стосується не лише сучасного йому життя: він несе в собі глибоке психологічне значення. Часто сірий колір вживається як своєрідна характеристика психічного стану поета. Вдамося до використання класичних методик психологічної діагностики, зокрема, ”тесту Люшера”, що дає психологічну інтерпретацію уподобань людини в області кольору. Таким чином, ми спробуємо відтворити особливості психічних станів поета, вплив яких виразно прослідковується в поетичному тексті. За “тестом Люшера” вибір певного кольору відображає настрій, емоційні стани, певні риси особистості.

Як ми вже зазначали, для кольорової гами творів Євгена Плужника характерне домінування сірого кольору. Надання переваги цьому кольору свідчить про певні негативні тенденції: тривожність, стрес, розчарування, самотність. Чи має таке трактування підстави стосовно поезії Плужника, ми й спробуємо з’ясувати.

Важко впливала на психічний стан Євгена Плужника невиліковна хвороба – спадковий туберкульоз. Постійна боротьба з хворобою, періодичні її загострення, перебування на межі між життям і смертю виснажували поета. Плужник усвідомлював свою приреченість на ранню смерть, що позбавляло його душевної рівноваги. Сірий колір у поєднанні з похмурою іронією говорить про знижену енергетику:

Знов за вікном осіння тиха мжичка…
Знов у палаті сірий смерк розквіт…
Нудьгуй, нудьгуй… Розвага невеличка –
Задавнений плеврит. [2]

Але ми можемо говорити лише про певний відбиток, який наклала хвороба на темперамент та енергетику поета, що, в свою чергу, вплинуло на творчість.

Дуже часто в Євгена Плужника сірий колір асоціюється з пасивністю, нездатністю до дії. Як зазначає Ганна Токмань у статті “ORDO AMORIS ліричного героя Євгена Плужника “, “ загадка ліричного героя Євгена Плужника полягає у відсутності в його зображенні категорії героїчного : він не вояк і не натхненник подвигів, не відсторонений від світу мудрець і не протестант-пасіонарій” [3]. Так в поемі “Галілей” поет розкриває сутність своєї “сірості” :

Не герої, не жертви… ми так собі…
Ті сіренькі, маленькі люди,
В кого серця гарячий бій
Болем виснажив груди ! [2]

Таким чином поет говорить : я не герой, здатний до боротьби, і навіть не жертва, здатна до активної оборони й захисту свого життя, але в мене є дещо більше – “серця гарячий бій” – бурхливе духовне життя, безмежний духовний світ. Він вдивляється в навколишню дійсність і не бачить для себе в ній місця, як і для всіх інших, “що в житті похились травою”. Їх існування сповнене болем, болем, що є каталізатором духовного життя особистості, він очищає душі, призводить до морального зростання людини й усвідомлення найвищих цінностей буття. Але що до того “болю вічного” “ вічно щасливим братам? “ Чим можуть зацікавити аморальну епоху моральні, духовні здобутки цих людей ? Нікому немає діла до “маленького людського серця агонії.”

“Позитивній сірості” , що виступає синонімом пасивності, бездіяльності, малості й загубленості у житті, протистоїть “сірість” агресивна. Вона є виразником негативних тенденцій у духовному житті людини. “Сірість” виступає синонімом інтелектуальної й духовної обмеженості, ницості потреб та ідеалів. НЕПівська реальність надавала таких прикладів більше, ніж достатньо :

Кооператор один знайомий
(Сірий костюм, рукавчики, бриль)
Говорив мені :
Вам двадцять сьомий,
А ви й досі ще гниль ! [2]

Коли Євген Плужник трактує людину як носія “сірості”, він відходить від застосування сірого кольору відносно часу. Час вже не є похмурим проваллям, всепоглинаючою порожнечею, він вже стає “заповітним” .

Саме тут зосереджена екзистенціальна проблема вибору. “Заповітні часи” відкриваються тільки тому, хто обере вірний шлях, шлях людяності, щирості та духовності. Саме вони залишуться правими перед обличчям невблаганого судді-часу, тільки їм буде даровано відпущення гріхів.

Зовні ці люди сірі й буденні, заштовхані, але то тільки зовнішнє. Такими їх зробила сталінська репресивна система, обставини життя. Та сірість існування, постійне приниження все-таки не змогли загасити вогню в їх душах, зовнішня “сірість” не увійшла в духовний світ людей. Свою внутрішню неповторну сутність, “іскри сонця, відбиті в людських очах”, протиставляють вони холодному, байдужому, сірому світу. Система зробила цих людей жертвами, але вони не збираються миритися з вироком, вони чіпляються за життя. Як сказав Еріх Марія Ремарк у романі “На Західному фронті без змін” : “Людину можна вбити, але її не можна перемогти”[4]. Непереможність людини Євгена Плужника у людяності, доброті, співстражданні, саме ця глибинна людяність і є тим внутрішнім стрижнем, що слугує їй опорою в житті.

У поетичному тексті Плужникових творів образам надається не лише фактичне, а й символічне значення. Сірий колір має в образній системі Євгена Плужника свої смислові відповідники. Часто зустрічаємо в контексті отожнення смислового навантаження сірого кольору і образу ночі :

Сіра мжичка за вікнами… Ніч… Кімната.
І сьогодні таке, як вчора…
Стала ніч над горами. Затока
В безгомінні сірім пригаса… [2]

“Стала ніч “ , але чому ж тоді “безгоміння сіре”, коли логічніше було б вжити прикметник “чорне” ? Тут ми можемо спостерігати нагнітання інтенсивності певного психічного стану ліричного героя за допомогою образів асоціативних синонімів. “ Сірість” для Плужника – поглинаюча, нівелююча сила. Так само і ніч виступає поглинаючою силою, під її завісою стирається різноманітність життя, породжена світлом. Сірість – це “ніщо” – буття без сенсу. Це “ніщо” й поглинає людину. Та надходить час, коли ніч вже не владна над людьми – час світанку. Промені сонця розганяють темряву ночі, а промені щасливого майбутнього освічують безлику сірість сучасності.

Для поезії Євгена Плужника характерне асоціативне поєднання образу осені і сірого кольору :

Знаю, сіренький я весь такий,
Мов осінній на полі вечір… [2]

Безликість пересічної “маленької” людини, з якою асоціює себе автор, порівнюється з похмурим осіннім вечором. Тьмяна череда днів пізньої осені, схожих один на одний, наганяє нудьгу, набридає одноманітністю. Так і ця маленька “сіренька” людинка, одна з натовпу, нічим не вражає уяву. Для неї життя відкривається своїми найжорстокішими проявами. Її “стомлені плечі” , “гасnуче серце” – все це є настільки незначущим для системи, що вона ладна пожертвувати тисячами цих людей заради химерного “світлого” майбутнього. Але справжнє щасливе майбутнє проростає в душах саме цих людей. Лише вони своєю моральністю, чистотою, людяністю можуть наблизити майбутнє.

Хоча сірий колір і посідає визначне місце в поезії Євгена Плужника, поет намагається знайти вихід з цієї сірої безодні. Плужник шукав цю альтернативу і в поезії, і в житті. Він не мав точних рецептів виходу з сірості сучасного, але знав – дорогою, що веде до виходу із кризи, є відродження загальнолюдських цінностей. Саме цей шлях виведе суспільство з сірого мороку безцільного існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новиченко Л.М. По той бік спокою //Новиченко Л.М. Вибрані праці в 2-х томах – Т.2.- К.:Дніпро . – 1984. - С. 271 - 333.

2. Плужник Є.П. Поезії.- К.: Рад.письменник.- 1988. - 415 с.

3. Токмань Г. ORDO AMORIS ліричного героя Євгена Плужника// Вітчизна.- 1997.- № 7-8. - С. 114-117.
4. Ремарк Еріх Марія. Твори в 2-х томах.:Т.1: “На Західному фронті без змін”. “Три товариши”.-К.: Дніпро.-1986. - 293 с.